

УДК 32.01

М. Ф. ГОЛОВАТИЙ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ДІАЛОГ МІЖ ВЛАДОЮ І ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ — НАЙВАЖЛИВІША ЗАСАДА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 3(30), с. 5–8

Розгляд означеної проблеми необхідно починати з певного уточнення того, що таке держава і громадянське суспільство, якими є відносини між ними принципового характеру.

Великий мислитель давнини Аристотель писав: “Держава — це не спільне місце проживання, вона не створюється з метою запобігання образам чи заради зручності обміну... Вона з’являється лише тоді, коли виникає спілкування заради благодатного життя” [1, 461–462].

Держава також не є чимось ідеалізованим для співжиття громадян. На цьому ж наголошував, зокрема, великий французький мислитель Ж. Боден (“Шість книг про республіку”, 1576 р.), коли писав, що держава виникає не на добровільних засадах, а шляхом встановлення панування однієї соціальної групи над іншою через насильство і завоювання. Інша справа, що авторитет влади не може і не повинен забезпечуватися лише законом, силою. Є, як відомо, основний суверен влади — народ, він єдиний може змінювати конституційний лад у країні. І це право, зазначене у ст. 5 Конституції України, не може бути узурповане державою, її органами чи посадовими особами. У реальному житті народ, створивши державу на свою користь, здебільшого тим і займається, аби не допустити надмірної узурпації влади держави над самим собою, а, відтак, діалог влади і громадськості постає як невід’ємний і складний атрибут

суспільного буття. Оскільки між державою і суспільством завжди була і буде певна диференціація (неузгодженість), формується громадянське суспільство, яке є: а) ступенем звільнення громадян від державного впливу, бюрократичної монополії; б) механізмом захисту прав і свобод громадян. При цьому варто нагадати думку Г. Гегеля стосовно того, що відносини держави і громадянського суспільства мають бути максимально діалектичними, тобто як розмежовані, так і водночас об’єктивно поєднані.

Проблеми так званого суспільного діалогу, як об’єктивної умови стабільного функціонування суспільства, розробляли і по-різному пояснювали, зокрема, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Фур’є, А. Сен-Симон, Дж. Мілль, А. Маршалл та інші мислителі, іменуючи такий діалог, як “партнерство”, “суспільний діалог”, “співробітництво праці і капіталу” та ін. У кінці XIX – упродовж XX ст., пропагуючи ідею “держави загального добробуту”, свідомо громадськість наполягала на потребі саме розвитку і конкретизації політики співробітництва праці й капіталу як основної умови соціальної суспільної стабілізації. У кінці XX ст., після появи понять “держава суспільного розвитку”, “дер-

жава достатнього життєвого рівня” і т. ін., “держава, — пише В. В. Давиденко, — виявилася неспроможною існувати без розвинених інститутів соціального партнерства — специфічного типу сформованих суспільних відносин, притаманних цивілізованому суспільству з ринковою економікою” [4, 46]. Нині найважливішим і у сфері політики, і у сфері соціальних відносин взагалі є термін “соціальний діалог”. Відтак, безперечним був і залишається той факт, що вирішити наявні, реальні проблеми формування української державності без ефективного діалогу між владою і громадянським суспільством практично неможливо. При цьому діалог між державою і громадянським суспільством передбачає п’ять основних, взаємопов’язаних і взаємозалежних процесів: об’єднання, визнання, комунікація, взаєморозуміння, довіра [5, 47].

Ще одне зауваження загального, але надто суттєвого характеру. Кожне суспільство або розвивається, або стагнує, або ж перебуває у стадії певної рівноваги між позитивними і негативними тенденціями свого розвитку, що може спричинити чи прогрес, чи занепад. Альтернативність цього процесу залежить від багатьох факторів, однак суспільний діалог у даному випадку найчастіше відіграє майже вирішальну роль. Швидше за все сучасне українське суспільство (2011 р.) можна віднести саме до третього варіанта функціонування, гіпотетично і з великою надією сподіваючись на конче позитивний стабільний розвиток у майбутньому. При цьому маємо брати до уваги, як мінімум, дві принципові обставини. По-перше, це пов’язано з тим, що будь-яка влада (політичний режим) є певним насиллям. “Держава, — пише М. Вебер, — як і політичні союзи, що їй передували, є відношенням панування людини над людиною, яка спирається на легітимне (тобто таке, що вважається легітимним) насильство як знаряддя” [2, 645]. І по-друге, ідейно, духовно гомогенних суспільств, держав елементарно не існує, а тому пошук того, що об’єднує, а не роз’єднує всіх, був і є першоосновою соціальної стабільності. З перших днів незалежності України, — як і будь-якої іншої держави, — на перший план, як стабілізаційний фактор, постала проблема суспільного діалогу, тобто взаєморозуміння між державою і громадянським суспільством.

Тепер кілька слів щодо влади або взагалі політичного режиму. Коли б довелося характеризувати стан, в якому перебуває сучасна українська влада, весь політичний режим, то доречним і доволі точним виявився б влучний вислів амери-

канських учених Е. Менсфілда і Дж. Снайдера: “Керувати суспільством, яке знаходиться у стані демократизації, це все одно, що вести машину, одночасно натискаючи на газ і гальма і до того ж беручи участь у бійці з пасажиром за місце водія”. Так чи інакше, але формування державності і водночас становлення громадянського суспільства — то болючі і складні проблеми будь-якого суспільства, а особливо такого, як Україна, оскільки трансформаційні процеси тут поєдналися з низкою глибоких системних криз.

За усього несприйняття влади в цілому як такої, що притаманна певній кількості громадян, маємо все ж пам’ятати, що жодна держава (Н. Макіавеллі) не може без влади існувати взагалі. Інша річ, якою мірою — моральною, демократичною, легітимною — є влада. Зрозуміло одне: якщо маси свідомо визнають політичну владу і до того ж мають відповідну повагу до неї — суспільство розвивається стабільно і динамічно.

Найскладнішим з усіх феноменів, що мають забезпечити міжнаціональну єдність в Україні, є феномен довіри. Очікувати позитивний момент від довіри в сучасному українському суспільстві надто важко через такі обставини: а) глибоке і різке соціально-економічне розшарування, брак стабільності в соціальній стратифікації громадян; б) висока політична розмежованість, політичний плюралізм; в) брак свідомих об’єднуючих морально-політичних чинників та ін. У результаті цього суспільно-політична поведінка громадян зводиться головним чином до двох основних моделей. Перша пов’язана з надіями виключно (або переважно) на протестний потенціал, у тому числі і стосовно влади, політичного режиму, а друга обумовлює індивідуалізацію власних моделей життя, певне дистанціювання від влади, політичних відносин. Зазначимо, що позиція самозахисту, самозабезпечення, за усього її нібито позитиву, завжди є загрозливою саме у плані своєї непрогнозованості, непередбачуваності, некеруваності.

Довіра неможлива насамперед без цивілізованого суспільного, політичного діалогу, який має відбуватися головним чином на високому культурному рівні такого обміну думками, точками зору. Ще більше рівень і позитивні наслідки такого діалогу обумовлені станом політичної культури громадян, суспільства у цілому, наявністю належної політичної толерантності. У нестабільних, перехідного характеру суспільствах, як правило, рівень політичної культури є низьким, а замість толерантності має місце посилена конфронтація, протистояння і глибокі конфлікти. Не дивно, що

у сучасному українському суспільстві суспільні діалоги ведуться за відомим принципом: “Є моя (наша) точка зору і неправильна”, що свідчить про надто низьку культуру суспільно-політичних діалогів взагалі.

Громадський, соціальний діалог крім духовних, суспільних ідей зумовлюється і багатьма факторами суто соціально-економічного характеру, пов’язаних з соціальним розшаруванням, наявністю різних груп інтересів, а тому він є або стабілізатором суспільних відносин, або виконує дестабілізуючу, декомпенсаторну роль. Відомий український соціолог Микита Шаповал з цього приводу писав: “Коли хочемо говорити про особистість людини і розуміти її, то мусимо попередньо знати оточення, в якому ця особистість формувалася. З іншого боку, і особистості творять той чи інший характер оточення. ...Особистість і оточення не протилежності, а функціональна залежність. Хочете, щоб був індивід кращим — поліпшуйте оточення, а хочете, щоб оточення було кращим, то поліпшуйте (виховуйте) індивідів” [8, 277]. Взаємозалежність логічна й очевидна.

У своїх попередніх публікаціях ми неодноразово підкреслювали, що “в сучасній Україні домінантою суспільної кризи є не соціально-економічний стан та проблеми його реформування, а духовна криза, низький рівень моральної, політичної культури і водночас високий рівень правового нігілізму громадян” [3, 64]. Стверджуємо це й тепер.

Діалог між особистостями, окремими соціальними групами, у політичних процесах між різними суб’єктами політики неможливий без належної суспільної, політичної толерантності, особливо в умовах проголошеного Конституцією України (ст. 15) політичного плюралізму. За такого плюралізму з боку держави має бути забезпечена гарантія політичної діяльності, що не суперечить конституційним, правовим нормам, праву людей на захист власних інтересів і реалізацію ініціатив, активне включення представників усіх соціальних груп у розробку, прийняття та реалізацію усіх соціально значущих суспільних рішень. Без високого рівня загальної і політичної культури, здатності самих громадян до самоорганізації і суспільного самоврядування цю проблему, як підкреслювалося, аж ніяк неможливо розв’язати.

Окремо щодо діалогу влади й особистості, людської спільноти взагалі варто розглядати питання комунікації. Передусім треба брати до уваги те, що інформатизація суспільств кардинально змінила роль особистості в політиці. З одного

боку, політичні процеси нині виявляються більш доступними, відомими, зримими, а з другого — сучасні засоби інформації створили небачені умови і можливості для маніпуляції свідомістю людини, для творення, пропаганди різноманітних лідерів і штучних цінностей. Так, відомий американський політолог Ф. Фукуяма, послідовно розвиваючи ідеї Е. Дюркгейма про органічну солідарність у суспільстві, у своїй відомій праці “Довіра: соціальні доброчесності і творення процвітання” закликає до відродження таких “старих” і вічних цінностей, як узгодженість дій, взаєморозуміння й довіра. Поділяючи всі країни світу на країни з високим і низьким рівнем довіри, Ф. Фукуяма стверджує, що останні змушені сплачувати додатковий прямий податок за відсутність довіри між людьми, тоді як перші отримують нагороду за панування довіри та взаєморозуміння у вигляді економічної та політичної стабільності, зростання добробуту індивідів та підвищення рівня життя [9]. Йдеться, зрозуміло, про податок особливо гатунку, який цілісно обумовлює стан та характер існування таких держав.

До цього додамо й те, що, на думку окремих дослідників (наприклад Р. Ірглегарда), в “інформаційну” епоху спостерігається своєрідний перехід від матеріальних ціннісних пріоритетів до постматеріальних, а це “виводить на авансцену нові політичні проблеми та здебільшого слугує імпульсом для нових політичних рухів” [6, 252]. Подібне явище нині спостерігаємо і в Україні, і в Росії, і в Білорусії — у багатьох пострадянських, постсоціалістичних країнах. Маємо також брати до уваги і те, що духовному об’єднанню громадян суттєво заважають і матеріальні чинники, що значною мірою корелюють місце і роль особистості у політиці. Так, західними політологами доведено й обґрунтовано, що існує своєрідна кореляційна залежність між добробутом індивіда і рівнем його участі у політичному житті, політичних процесах, що взагалі обумовлює взаємозалежність економічного розвитку суспільств з їх демократичністю. Встановлено, зокрема, що високо економічні зрілі суспільства більше тяжіють до демократії, до встановлення в них ліберально-демократичних режимів, тоді як у слабо економічно розвинених суспільствах частіше встановлюються диктаторські, авторитарні політичні режими. Якщо навіть піддавати таку думку певному сумніву, то все ж треба брати до уваги, що зазначені проблеми тією чи іншою мірою можна трансформувати, зважаючи на суспільний стан новітньої України, додаючи до них, зрозуміло, і власні національні осо-

бливості матеріального і духовного характеру. Лаконічно й точно з цього приводу висловився Е. Фром. “Соціальний характер членів суспільства, — писав він, — формується під впливом його соціально-економічної структури таким чином, що їм (людям) хочеться робити те, що вони повинні робити” [7, 311–312].

Отже, діалог влади і народу, особистості видається можливим лише за умови, якщо в державі створені максимально сприятливі умови для політичної соціалізації усіх громадян, активної включеності їх в усі суспільно-політичні процеси. Зробити це без розвитку у людини певного інтересу до суспільних справ і до політики, підвищення їх громадсько-політичної обізнаності й компетентності в проблемах суспільного життя, формування навичок і вмінь цивілізовано, демократично вирішувати власні і суспільні проблеми неможливо.

Література

1. Аристотель. Политика // Аристотель. — Соч. в 4 т. — Т. 4. — М.: Мысль, 1983.

2. Вебер М. Избранные произведения. — М., 1990.

3. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів / М. Ф. Головатий. — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2011.

4. Давиденко В. В. Соціальний діалог в громадянському суспільстві. — Вінниця: ДП “Державна картографічна фабрика”, 2006.

5. Неурядові організації: досвід Сполученого Королівства. — К.: Британська Рада в Україні, 2003. — С. 6; Нижин Н., Дубенко С., Пашко Л. Соціальне партнерство як виклик сьогодення // Політичний менеджмент. — 2005. — № 2.

6. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: “Академия”, 1999.

7. Фромм Е. Психоанализ и религия; Искусство любить; Иметь или быть? : Пер. с англ. — К.: Ника-Центр, 1998.

8. Шаповал М. Загальна соціологія. — К.: Укр. центр духовн. культури, 1996.

9. Fukuyama F. Trust. The Social Virtues and Creation of Prosperity. — Penguin Books. — 1995.

Діалог влади і народу, особистості видається можливим лише за умови, коли в державі створені максимально сприятливі умови для політичної соціалізації усіх громадян, активного залучення їх в усі суспільно-політичні процеси.

Диалог власти и народа, личности представляется возможным лишь при условии, когда в государстве созданы максимально благоприятные условия для политической социализации всех граждан, активного вовлечения их во все общественно-политические процессы.

Dialogue of state and the people, personality, seems to be possible only on condition when the state has established the most favorable terms for the political socialization of all citizens, their active engagement in all social and political processes.

Надійшла 10 квітня 2011 р.